

MACIEJ LABOCHA

 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8763-2187>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

KORPUSY WOBEC POSZUKIWANIA OPTYMALNYCH KOLOKACJI DO CELÓW LEKSYKOGRAFII PRZEKŁADOWEJ

USING CORPORA IN SEARCH OF OPTIMAL COLLOCATIONS FOR TRANSLATION DICTIONARIES

The purpose of this article is to verify corpus findings for first fifty confirmations of Russian lexemes прожить and пережить (seen as nonmetaphorical equivalents of the Polish entry unit przeżyć) and identification of collocations that would be useful in lexicographical and didactic aspects. The article presents didactic and lexicographical research context and shows previously identified language translations pairs with definitions of original entries and collocational chains, both in terms of collocational schemes and chains of typical collocants. As well as this, the author quotes corpus confirmations for first fifty findings in the basic and press corpora respectively within the National Russian Corpus. In addition, the article includes potential complementary Russian equivalents for the Polish entry unit przeżyć.

WSTĘP

Poza wszelkimi wątpliwościami wydaje się obecnie pozostawać kwestia korelacji badań korpusowych z metaleksykografią i docelowo leksykografią jako praktyką układania słowników. Jednocześnie można odnieść wrażenie, że analiza korpusowa, mająca na celu opis lingwistyczny, i – z drugiej strony – analiza korpusowa, której celem jest odpowiedni opis jednostek języka do celów leksykograficznych to dwa zbiory o części wspólnej, podążające jednak w nieco innym kierunku. O ile w pierwszym przypadku możemy się zamknąć w analizach wybranych zjawisk językowych, to w drugim – analizy takie co do zasady powinny zmierzać do precyzyjnego opisu poszczególnych jednostek języka w sensie holistycznym. To jednak nastęrcza pewnych trudności, wynikających zarówno z narzędzi korpusowych, jak ogólnometodologicznych.

W artykule niniejszym postaramy się w związku z tym odpowiedzieć na następujące pytania:

1) Czy opieranie się na inicjalnych wynikach korpusowych pozwala na wychwycenie wystarczającej liczby kolokacji, które można by wykorzystać w celach leksykograficznych?

2) Czy istnieje podejrzenie, że wyszukiwana słowoforma może ograniczać zakres otrzymywanych wyników?

3) Czy kolokacje *takie-jakie-są*, otrzymane w inicjalnych wynikach korpusowych są dobrym źródłem materiału ilustracyjnego dla słowników przekładowych?

4) Czy istnieją jakieś efekty uboczne poszukiwań korpusowych kolokacji w stosunku do wyodrębnionych uprzednio znaczeń i ustalonych par przekładowych?

Aby spróbować odpowiedzieć na te pytania przedstawimy rezultaty badania korpusowego opartego na inicjalnych „próbkach” (50 pierwszych wyników dla słowoform *прожить* oraz *пережить* jako bezpośrednich niemetaforycznych ekwiwalentów polskiej jednostki *przeżyć*) z dwóch podkorpusów Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego (<https://ruscorpora.ru/>), a mianowicie Korpusu podstawowego (Основной корпус) oraz Korpusu prasowego (Газетный корпус) (w artykule pełne nazwy tych subkorpusów używane będą zamiennie z abrewiaturami KPodst NKJR i KPras NKJR). Wybór obu podkorpusów podyktowany jest ich pierwotnie pisemną formą oraz potencjalnym realizowaniem stylu standardowego, a więc co do zasady właśnie tej płaszczyzny systemu językowego, która pozbawiona jest elementów stylów, niebędących realizacją szeroko pojmowanego języka literackiego czy narodowego, a co za tym idzie, odznaczającego się — jak można przypuszczać — wysokim stopniem normatywności.

Ponieważ niniejszy artykuł jest w istocie rozszerzeniem rozważań podejmowanych w publikacji *Glottodydaktyczne aspekty opisu słownikowego kolokacji*¹, a różni się od tego tekstu postawą metodologiczną (przede wszystkim orientacją na korpusy i pracę z nimi) — zostanie również zarysowany szerszy kontekst aktualnego badania wynikający z badań poprzednich.

KONTEKST BADAWCZY

O ile we wspomnianej publikacji głównym celem było przedstawienie glottodydaktycznego punktu widzenia na ekscerpcję oraz rejestrowa-

¹ M. Labocha, *Glottodydaktyczne aspekty opisu słownikowego kolokacji*, „Roczniki Humanistyczne” 2021, nr 10 (69), s. 121–138.

nie związków wyrazowych w słownikach przekładowych, to w niniejszym artykule chcielibyśmy nieco pogłębić opis korpusowych możliwości odpowiedniej ekscerpcji kolokantów wraz z ich charakterystyką, wynikającą z korpusowego opracowania materiału tekstowego, a także lingwistycznej recepcji badacza. We wspomnianym artykule uznaliśmy m.in., że granica pomiędzy leksykografią przekładową *sensu largo* oraz leksykografią dydaktyczną zaciera się², a także, że leksykografię przekładową powinny definiować możliwości percepcyjne użytkownika, natomiast sam opis słownikowy powinna charakteryzować tzw. elegancja, rozumiana jako opis „wyczerpujący i dokładny (w stopniu adekwatnym do potrzeb i oczekiwań odbiorcy), [...] zwięzły i prosty”³. Ową „elegancję”, choć nie wprost, zestawiliśmy również z refleksjami nie czysto lingwistycznymi, lecz pozornie dalekimi od tego, co można by nazwać klasyczną lingwistyką, a ściślej rzecz ujmując – z refleksją neurobiologiczną, mówiącą o tym, jak uczy się mózg⁴, co można w zupełności uznać za potwierdzenie pewnych progresywnych i holistycznych zarazem konkluzji wobec leksykografii przekładowej, która dotychczas raczej nie miała dobrej opinii wśród badaczy⁵. Badając kolokacje rosyjskich leksemów *прожить* i *пережить*, będących podstawowymi nie-metaforycznymi ekwiwalentami polskiego leksemu *przeżyć*, w oparciu o najprostszą metodę wyszukiwania w Narodowym Korpusie Języka Rosyjskiego (wyszukiwanie bez jakichkolwiek ram dla formy podstawowej tego czasownika), doszliśmy do wielu semantycznych modeli łączliwości wraz z szeregiem kolokantów. Owe szeregi (semantyczne i kolokacyjne) wyglądały następująco:

² Zob. S. Atkins, *Bilingual dictionaries: Past, Present and Future*, w: M. Gellerstam i in. (red.), *Euralex '96 Proceedings I*, Göteborg University, Göteborg 1996, s. 526; М.В. Влавацкая, «Users' needs» как требования к составлению англо-русского учебного комбинаторного словаря, „Вопросы лексикографии” 2013, nr 2 (4), s. 33–34.

³ M. Bańko, *Za mało czy dość? Dylemat leksykografa w dobie rewolucji informacyjnej (na przykładzie słowników frazeologicznych)*, w: G. Dziamska-Lenart, J. Liberek (red.), *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią a praktyką frazeograficzną*, Wydawnictwo UAM, Poznań 2013, s. 10–11.

⁴ M. Spitzer, *Jak uczy się mózg?* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 63, 68.

⁵ Zob. opinie dotyczące słowników dwujęzycznych (przekładowych): J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2003, s. 174; J. Mędelska, J. Wawrzyńczyk, *Między oryginałem a przekładem. Rzecz o słownikach dwujęzycznych*. Wydawnictwo Szumacher, Kielce 1992, s. 9; T. Piotrowski, *Ekwiwalencja w słownikach dwujęzycznych*, w: W. Chlebda (red.), *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2011, s. 50.

PRZEŻYĆ

Znaczenie 1) ‘żyjąc, przeżyć, przetrwać jakiś czas’

Ekwiwalent: *прожить*

Schemat łączliwości: *прожить* + ‘czas (określony lub nieokreślony)’

Typowe kolokanty: *жизнь / несколько лет / год / месяц / день etc.*

Znaczenie 2) ‘przetrzymać jakieś wydarzenia, wypadki, nie stracić życia’

Ekwiwalent: *пережить*

Schemat łączliwości: *пережить* + ‘wydarzenie zagrażające życiu’

Subschemat 1: *пережить* + ‘nazwa wydarzenia o charakterze konfliktu zbrojnego lub wydarzeń z niego wynikających’

Subschemat 2: *пережить* + ‘nazwa zdarzenia o charakterze nieszczęśliwego wypadku, zdarzenia losowego lub klęski żywiołowej’

Subschemat 3: *пережить* + ‘nazwa długotrwałych zjawisk klimatycznych nie sprzyjających podtrzymaniu życia’

Subschemat 4: *пережить* + ‘nazwa zdarzenia o charakterze medycznym’

Typowe kolokanty:

Subschemat 1: *пережить* революцию / бомбардировку / уличные беспорядки

Subschemat 2: *пережить* пожар

Subschemat 3: *пережить* зиму

Subschemat 4: *пережить* инфаркт / инсульт / воспаление лёгких etc.

Znaczenie 3) ‘zostać przy życiu dłużej od kogoś lub czegoś’

Ekwiwalent: *пережить*

Schemat łączliwości: *пережить* + ‘nazwa osoby’

Typowe kolokanty: *мужа / жену / детей / сына / дочь*

Znaczenie 4) ‘spędzić [żyjąc] jakiś czas w jakimś miejscu’

Ekwiwalent: *прожить*

Schemat łączliwości: *прожить* + в + ‘toponim’ + ‘czas określony lub nieokreślony’

Typowe kolokanty: *в Германии 21 год / во Франции полжизни / в Париже двадцать лет / всю жизнь в городе (в провинции)*

Znaczenie 5) ‘spędzić [żyjąc] jakiś czas w relacji z kimś’

Ekwiwalent: *прожить*

Schemat łączliwości

Subschemat 1: *прожить* + вместе + ‘czas (określony lub nieokreślony)’

Subschemat 2: *прожить* + с + nazwa osobowa w N. + ‘czas (określony lub nieokreślony)’

Subschemat 3: *прожить* + в + nazwa relacji w. Msc. + ‘czas (określony lub nieokreślony)’

Typowe kolokanty:

Subschemat 1: *вместе всю жизнь / четверть века / тридцать лет / 10 лет,*

Subschemat 2: *с отцом сорок лет / с женой одиннадцать лет / с Иолантой одиннадцать лет,*

Subschemat 3: *в браке не один год*

Znaczenie 6) ‘poradzić sobie w codziennym życiu, mając do dyspozycji minimalne środki materialne’

Ekwiwalent: *прожить*

Schemat łączliwości: *прожить* + на + ‘określona lub nieokreślona kwota pieniężna / nazwa świadczenia pieniężnego’ w formie B.

Typowe kolokanty: на 1137 руб. / на стипендию в 25 рублей / на литературные заработки / на одну зарплату / на пенсию / на пособие

Wspomniany aspekt glottodydaktyczny i wcześniejsze nasze rozważania warto jednak poszerzyć o kilka uwag oraz wniosków na temat wykorzystania słowników przekładowych/dwujęzycznych⁶ w kontekście glottodydaktycznym. Przede wszystkim należy podkreślić pewien paradoks słowników, w tym przekładowych. Ponownie porównajmy słowa badaczek napisane w odstępnie niemalże dwu dekad (symptomatyczny pozostaje tu fakt, że pierwszy z cytatów dotyczy słowników z językiem słoweńskim, drugi zaś — słowników z językiem niemieckim, a więc można byłoby wnioskować, że są to / powinny być niejako głosy w odrębnych tradycjach leksykograficznych):

Leksykografia dwujęzyczna, podobnie jak jednojęzyczna jest próbą ogarnięcia nieograniczonego oceanu słów. W każdym słowniku dwujęzycznym można bowiem znaleźć braki w zakresie ekwiwalencji, szczególnie tekstowej, bądź takie sytuacje użycia leksemu, które nie znalazły w nim odzwierciedlenia, niezależnie od tego, jak sumienny i dokładny jest leksykograf i czy ma on przygotowanie językoznawcze. [...] Ponieważ większość użytkowników traktuje słowniki dwujęzyczne jako naturalne słowniki do nauki języka obcego, powstaje pytanie, czy wobec wspomnianych ograniczeń mogą one dobrze pełnić tę funkcję?⁷

Tradycyjny, wydany w formie papierowej słownik jeszcze nie tak dawno stanowił podstawowe narzędzie wspierające działania językowe studenta uczącego się języka obcego. Obecnie jednak, w dobie cyfryzacji, wydaje się, że słowniki książkowe przegrywają w konfrontacji ze słownikiem elektronicznym. [...] Jednak o ile korzystanie ze słownika digitalnego ogranicza się zazwyczaj do konsultacji punktualnej, o tyle po słowniki drukowane sięga się obecnie znacznie częściej w momencie pojawienia się problemu nie tylko natury leksykalnej, lecz także ortograficznej, morfologicznej czy też składniowej⁸.

⁶ O tych dwu terminach zob. więcej w: Э. Бялэк, *Что такое переводной словарь? В поисках ответа*, „Вестник Московского университета. Сер. 22. Теория перевода” 2017, nr 4, s. 103–123.

⁷ B. Ostromięcka-Frażczak, *Słownik dwujęzyczny i jego rola w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, „Acta Universitatis Lodzianensis” 1998, nr 10, s. 389.

⁸ H. Kaczmarek, *Tradycyjny słownik książkowy w kształceniu językowym na poziomie akademickim*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2016, t. XXV, s. 373–374.

Choć z jednej strony odnotowuje się fakt „braków [co najmniej – M.L.] w zakresie ekwiwalencji”, to z drugiej – wskazuje się na to, że słowniki dwujęzyczne traktowane są/były jako „naturalne słowniki do nauki języka obcego”, a słowniki w formie papierowej stanowiły „jeszcze nie tak dawno [...] podstawowe narzędzie wspierające działania językowe studenta uczącego się języka obcego” i były źródłem cieszącym się, mimo wszystko, pewnego rodzaju – metaforycznie rzecz ujmując – estymą czy autorytetem, tzn. są/były uznawane za źródła, do których użytkownicy skłonni są odwoływać się w charakterze źródła nadrzędnego, co sugerują słowa: „po słowniki drukowane sięga się obecnie znacznie częściej w momencie pojawienia się problemu nie tylko natury leksykalnej, lecz także ortograficznej, morfologicznej, czy też składniowej”. Mamy więc do czynienia z dotychczas chyba nadal nie rozwiązaną dychotomią „braki vs. referencjalne źródło nadrzędne”, przy czym dostrzeganie owych braków bardziej właściwe jest badaczom, a postrzeganie słowników jako referencjalnych źródeł nadrzędnych – niesłownikarzom, nielingwistom, nietłumaczom, albo adeptom każdej z tych „sztuk/dziedzin”, czyli (jeszcze) niespecjalistom w sensie najbardziej ogólnym.

Powołując się raz jeszcze na cytowane badaczki, należy zgodzić się z sformułowanymi przez nie wnioskami:

W dotychczasowej praktyce leksykograficznej różnica między słownikiem dwujęzycznym a pedagogicznym jednojęzycznym sprowadza się do tego, że słownik jednojęzyczny jest pomocny przy poprawnym użyciu wyrazów, a więc może być wykorzystywany do sprawdzenia poprawności już gotowego tekstu, dzięki zaś słownikowi dwujęzycznemu taki tekst może w ogóle zostać napisany. [...] Idealnym, oczywiście, byłby słownik, w którym byłyby połączone wspomniane wyżej funkcje⁹.

Budowanie złożonej świadomości leksykograficznej nie jest zadaniem łatwym i wymaga wielu zaplanowanych i ukierunkowanych działań. Wykorzystywanie słowników na zajęciach pozwoli studentom osiąść odpowiednią wiedzę na temat różnego typu słowników oraz na temat rodzaju informacji w nich zawartych. Wiedza ta powinna być poparta aktywnym treningiem praktycznym [...]. Konieczne jest także uwrażliwienie studentów na pewne niedoskonałości słowników dwujęzycznych [...] ¹⁰.

Trudno jednak zgodzić się, że taki stan zawieszenia pomiędzy słownikami jednojęzycznymi i dwujęzycznymi jest czy powinien być

⁹ B. Ostromecka-Frączak, *Słownik dwujęzyczny i jego rola w nauczaniu...*, s. 393.

¹⁰ H. Kaczmarek, *Tradycyjny słownik książkowy...*, s. 383.

czymś naturalnym. Do lepszej jakości słowników dwujęzycznych — wychodzącej poza ograniczające pojęcie „tradycji leksykograficznej” — nie tylko można, ale i trzeba naukowo dążyć. Można to jednak zrobić jedynie wtedy, gdy m.in. metody opracowania materiałów źródłowych, będących podstawą „układania” słowników będą szeroko i krytycznie (w tym autokrytycznie) dyskutowane.

CHARAKTERYSTYKA PODKORPUSÓW NKJR

We wstępie do niniejszego artykułu wspomnieliśmy, że w części analitycznej będziemy korzystać z dwu podkorpusów Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego. Są to: Korpus podstawowy (Основной корпус) oraz Korpus prasowy (Газетный корпус). Aby potwierdzić słuszność wyboru należy jednak scharakteryzować oba korpusy.

Korpus podstawowy (Основной корпус) jest domyślnym korpusem Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego i obejmuje teksty, odzwierciedlające rosyjski język literacki, a jego zasoby można podzielić na dwie grupy: 1) współczesne teksty pisemne (połowa XX w. — początek XXI w.) oraz 2) teksty wczesne (połowa XVIII w. — połowa XX w.). Domyślnie wyszukiwanie w obu tych grupach odbywa się jednocześnie. Rodzaje tekstów zawartych w grupie pierwszej to m.in.: różne gatunki współczesnej prozy, teksty należące do gatunku dramatu, teksty o charakterze wspomnieniowo-biograficznym, publicystyka w czasopiśmie i gazetach, krytyka literacka, wiadomości prasowe, teksty naukowe, popularnonaukowe oraz edukacyjne, teksty religijne i religijno-filozoficzne, teksty dotyczące zagadnień produkcyjno-technicznych, teksty o charakterze oficjalnym (biznesowe i prawne) oraz teksty dotyczące życia codziennego (w tym teksty nie przeznaczone do publikacji — dzienniki, korespondencja osobista etc.). W grupie drugiej są to również teksty rozlicznych gatunków (literatura piękna, teksty naukowe, korespondencja osobista, publicystyka etc.), przy czym odsetek tekstów literatury pięknej w stosunku do grupy pierwszej jest tu wyższy.

Korpus prasowy (Газетный корпус) jest natomiast korpusem mocno ograniczonym ramami czasowymi. Jest to korpus obejmujący teksty prasowe z pierwszej dekady XXI w., a zatem posiada on bardziej aktualny charakter. W jego zasoby wchodzi teksty takich źródeł drukowanych, jak „Известия”, „Советский спорт”, „Труд”,

„Комсомольская правда”, ale także teksty agencji publikujących w formacie elektronicznym – РИА „Новости”, РБК, „Новый регион”¹¹.

ANALIZA WYNIKÓW KORPUSOWYCH

Biorąc pod uwagę postawione we wstępie pytania, na które chcieliśmy uzyskać odpowiedź lub chociażby zarys odpowiedzi, podpowiadającej dalsze działania w zakresie optymalnej procedury poszukiwania odpowiednich kolokantów, wyszukiwanie zarówno w Korpusie podstawowym NKJR (KPodst NKJR), jak i Korpusie prasowym NKJR (KPras NKJR) prowadziliśmy dla jednostek wyjściowych w formie bezokolicznika, a mianowicie – *прожить* oraz *пережить*, jako podstawowych form ekwiwalentnych wobec polskiej jednostki *przeżyć*. Inicjalne wyniki (50 pierwszych pozycji w każdym z korpusów) obejmują więc konteksty wyłącznie z tymi formami. W dalszej części przedstawimy wspomniane wyniki w podziale na poszczególne, ustalone wcześniej, znaczenia.

1) Przeżyć ‘żyjąc, przebyć, przetrwać jakiś czas’ — *прожить*

Kolokacje dla znaczenia ‘żyjąc, przebyć, przetrwać jakiś czas’ w określonym przedziale objętościowym w obu korpusach są najliczniejsze. Nie jest to zaskoczenie, o ile przyjmiemy, że znaczenie to jest nadrzędne. Przypomnijmy ustalony wcześniej schemat kolokacyjny:

PRZEŻYĆ

Znaczenie 1) ‘żyjąc, przebyć, przetrwać jakiś czas’

Ekwiwalent: *прожить*

Schemat łączliwości: *прожить* + ‘czas (określony lub nieokreślony)

Typowe kolokanty: *жизнь / несколько лет / год / месяц / день* etc.

Zarówno w przypadku Korpusu podstawowego NKJR, jak i w przypadku Korpusu prasowego NKJR wśród inicjalnych 50 kontekstów przeważają kolokacje z kolokantem *жизнь*, przy czym struktura składniowa jest luźna pod względem szyku oraz kolokant *жизнь* niejednokrotnie występuje wraz z odpowiednią przydawką:

¹¹ <https://ruscorpora.ru/new/corpora-structure.html> (18.12.2021).

(KPodst NKJR) *прожить жизнь; жизнь прожить; прожить долгую счастливую жизнь; прожить всю жизнь; прожить вторую жизнь; прожить ещё одну жизнь; прожить тусклую, тяжёлую жизнь; прожить несчастливую жизнь;* (KPras NKJR) *всю жизнь прожить; прожить долгую жизнь; прожить долгую творческую жизнь.* Najbardziej jaskrawym potwierdzeniem słabej pozycji składniowej może być poświadczenie zaczerpnięte z KPras NKJR: *Первая — ценность человеческой **жизни** и ответственность перед мирозданием за то, чтобы ее **прожить**, несмотря на все ужасы, что происходят вокруг, царящий абсурд и произвол.* Ów czas (określony lub nieokreślony) w ustalonym schemacie łączliwości może z kolei być fragmentowany: (KPras NKJR) *прожить очень небольшую часть своей жизни.*

Nieliczne są natomiast kolokacje dla znaczenia ‘żyjąc, przebyć, przetrwać jakiś czas’ z kolokantami *год/лета, месяц, день* etc., por.: (KPodst NKJR) *прожить сто лет; прожить четыре-пять лет; прожить несколько месяцев; денька бы три, четыре прожить; прожить оставшиеся дни;* (KPras NKJR) *прожить не 41 год, а 82 года и даже больше; прожить максимум несколько месяцев; прожить каждый отведенный ей день; прожить всего несколько минут [после рождения].*

W przypadku KPras NKJR odnajdujemy również pojedyncze konstrukcje, które określają punkt referencyjny w określeniu długości życia, tzn. konstrukcje wykorzystujące stopień wyższy oznaczający przekroczenie pewnej granicy czasowej lub, wraz z partykułą *не*, oznaczający nie wyjście poza taką granicę: *прожить больше 50 лет; прожить не более полутора лет.* Jest to wariant syntaktyczno-łączliwościowy, który być może warto odnotować jako uzupełniający subschemat kolokacyjny.

2) Przeżyć ‘przetrzymać jakies wydarzenia, wypadki, nie stracić życia’ — пережить

Liczba wyekscerpowanych kolokacji dla powyższego znaczenia jest niższa niż dla znaczenia pierwszego (‘żyjąc, przebyć, przetrwać jakiś czas’) — pamiętajmy, że pod uwagę brane było 50 pierwszych wyników z obu korpusów NKJR. Ustalony wcześniej schemat kolokacyjny zawierał kilka subschematów:

PRZEŻYĆ

Znaczenie 2) ‘przetrzymać jakieś wydarzenia, wypadki, nie stracić życia’

Ekwiwalent: *пережить*

Schemat łączliwości: *пережить* + ‘wydarzenie zagrażające życiu’

Subschemat 1: *пережить* + ‘nazwa wydarzenia o charakterze konfliktu zbrojnego lub wydarzeń z niego wynikających’

Subschemat 2: *пережить* + ‘nazwa zdarzenia o charakterze nieszczęśliwego wypadku, zdarzenia losowego lub klęski żywiołowej’

Subschemat 3: *пережить* + ‘nazwa długotrwałych zjawisk klimatycznych nie sprzyjających podtrzymaniu życia’

Subschemat 4: *пережить* + ‘nazwa zdarzenia o charakterze medycznym’

Typowe kolokanty:

Subschemat 1: *пережить* революцию / бомбардировку / уличные беспорядки,

Subschemat 2: *пережить* пожар

Subschemat 3: *пережить* зиму

Subschemat 4: *пережить* инфаркт / инсульт / воспаление лёгких etc.

Subschemat 1, a mianowicie *пережить* + ‘nazwa wydarzenia o charakterze konfliktu zbrojnego lub wydarzeń z niego wynikających’ na podstawie inicjalnych 50 wyników można zilustrować jedynie kilkoma przykładami z korpusu prasowego: (KPras NKJR) *пережить зомби-апокалипсис; пережить ужасы войн и терактов*; ale także *пережить последствия ядерной войны*. W ostatnim przypadku kolokacja jest przez nas doprowadzona do postaci zwartej z wyimka, w którym jednostka *ядерная война* jest ze względów składniowych zastąpiona w bezpośredniej pozycji kolokacyjnej zaimkiem *её*: *В песне Fallout Shelter Билли Чамберс рассказывает трогательную историю любви: начинается ядерная война, и отец успокаивает сына — все будет в порядке, ведь у нас есть свой бункер, в котором мы сможем пережить ее последствия*.

W przypadku subschematu 2 — *пережить* + ‘nazwa zdarzenia o charakterze nieszczęśliwego wypadku, zdarzenia losowego lub klęski żywiołowej’ udało nam się wyekscepować zaledwie jedno poświadczenie kolokacji tego typu: (KPodst NKJR) *пережить [не один] голод*.

Subschemat 3, obejmujący składniki *пережить* + ‘nazwa długotrwałych zjawisk klimatycznych nie sprzyjających podtrzymaniu życia’ również reprezentowany jest w 50 inicjalnych wystąpieniach w obu korpusach łącznie jedynie kilkoma poświadczeniami: (KPodst NKJR): *пережить зиму; пережить зимние холода*; (KPras NKJR) *пережить [наступившую] зиму*.

Podobnie rzecz ma się z subschematem 4. o strukturze *пережить* + ‘nazwa zdarzenia o charakterze medycznym’. Poświadczenia korpusowe w 50 pierwszych wystąpieniach są równie nieliczne i odnajdujemy je jedynie w Korpusie prasowym: (KPras NKJR) *пережить процедуру*; *(не) пережить хирургического вмешательства*; *пережить несколько хирургических вмешательств*. W przypadku ostatniego przykładu można mieć jednak wątpliwości, czy ekwiwalentem kontekstowym rosyjskiej jednostki *пережить* jest polski leksem *przeżyć* — wydaje się, że lepszym odpowiednikiem byłby tu polski wyraz *przeżyć*, a całe wyrażenie można by przetłumaczyć jako *przeżyć kilka ingerencji/zabiegów chirurgicznych*.

Wśród potencjalnych kolokacji, które można rozważać jako odnoszące się do tego znaczenia nadrzędnego, tj. ‘przetrzymać jakieś wydarzenia, wypadki, nie stracić życia’ odnajdujemy natomiast (KPras NKJR) *пережить 90-е и нулевые*. Trudno jednak jednoznacznie przyporządkować tę jednostkę do któregoś z określonych subschematów kolokacyjnych — być może warto zmodyfikować sformułowane wcześniej lub rozszerzyć ich spis o kolejny, np. *пережить* + ‘nazwa okresów, wydarzeń o charakterze społecznym lub ekonomicznym’.

3) Przeżyć ‘zostać przy życiu dłużej od kogoś lub czegoś’ — *пережить*

Wśród 50 inicjalnych wyników w Korpusie podstawowym NKJR oraz Korpusie prasowym NKJR odnaleźliśmy tylko po jednym wystąpieniu kolokacji potwierdzających wskazany poniższej schemat łączliwości dla znaczenia ‘zostać przy życiu dłużej od kogoś lub czegoś’:

PRZEŻYĆ

Znaczenie 3) ‘zostać przy życiu dłużej od kogoś lub czegoś’

Ekwiwalent: *пережить*

Schemat łączliwości: *пережить* + ‘nazwa osoby’

Typowe kolokanty: мужа / жену / детей / сына / дочь

Rejestrowane w tej próbce kolokacje to odpowiednio: (KPodst NKJR) [*не*] *пережить своего царя и благодателя*; (KPras NKJR) *пережить [не только] королеву*.

4) Przeżyć ‘spędzić [żyjąc] jakiś czas w jakimś miejscu’ — прожить

Schemat kolokacyjny dla znaczenia ‘spędzić [żyjąc] jakiś czas w jakimś miejscu’ potwierdzają jedynie dwa poświadczenia spośród pierwszych 50 wyników w Korpusie podstawowym NKJR. W Korpusie prasowym NKJR nie odnaleźliśmy natomiast dostatecznych poświadczeń. Ustalony uprzednio schemat kolokacyjny wyglądał następująco oraz zawierał następujące kolokanty:

Znaczenie 4) ‘spędzić [żyjąc] jakiś czas w jakimś miejscu’

Ekwiwalent: *прожить*

Schemat łączliwości: *прожить* + в + ‘toponim’ + ‘czas określony lub nieokreślony’

Typowe kolokanty: в Германии 21 год / во Франции полжизни / в Париже двадцать лет / всю жизнь в городе (в провинции)

Przykłady kolokacji wskazanych przez Korpus podstawowy NKJR to: *прожить 21 год в Германии; прожить в стране не меньше пяти лет*, przy czym drugie z poświadczeń nie posiada silnej pozycji składniowej, a rzeczownik *страна* jest w nim pierwotnie zamieniony zaimkiem *она* w formie Msc.: *Типы прозы увидеть в чужой стране труднее, для этого надо прожить в ней, наверное, не меньше пяти лет, однако Холдена Колфилда я встречал, и не раз, и в кампусе, и в городе, и на дорогах, и юношу Холдена, и мужчину Колфилда, и старика мистера Холдена Колфилда.*

W obu przypadkach można mieć jednak wątpliwości, czy za najbardziej naturalny ekwiwalent w języku polskim należy uważać leksem *przeżyć* — szczególnie w drugim, którego kontekst podpowiada użycie odpowiedników przekładowych *spędzić* lub *przemieszkać*.

5) Przeżyć ‘spędzić [żyjąc] jakiś czas w relacji z kimś’ — прожить

Schemat łączliwości dla znaczenia ‘spędzić [żyjąc] jakiś czas w relacji z kimś’, podobnie jak i w znaczeniu 2., zawiera kilka subschematów łączliwościowych:

Znaczenie 5) ‘spędzić [żyjąc] jakiś czas w relacji z kimś’

Ekwiwalent: *прожить*

Schemat łączliwości

Subschemat 1: *прожить* + вместе + ‘czas (określony lub nieokreślony)’

Subschemat 2: *прожить* + с + nazwa osobowa w N. + ‘czas (określony lub nieokreślony)’

Subschemat 3: *прожить* + в + nazwa relacji w. Msc. + ‘czas (określony lub nieokreślony)’

Typowe kolokanty:

Subschemat 1: вместе всю жизнь / четверть века / тридцать лет / 10 лет

Subschemat 2: с отцом сорок лет / с женой одиннадцать лет / с Иолантой одиннадцать лет

Subschemat 3: в браке не один год

Zarówno Korpus podstawowy NKJR, jak i Korpus prasowy NKJR w 50 pierwszych wynikach podają nieliczne poświadczenia związane z tym znaczeniem: (KPodst NKJR) *прожить вместе 10 лет*; (KPras NKJR) *прожить вместе [хоть] 40 лет*; *прожить с Уиллисом 13 лет*. Poświadczenia te odpowiadają jedynie dwóm z trzech ustalonych subschematów kolokacyjnych.

Korpus podstawowy NKJR rejestruje jednak kilka innych konstrukcji, które można by uznać za przykłady odmiennego subschematu kolokacyjnego, por.: *не сможем прожить и одного дня друг без друга*; *не могли прожить друг без друга ни часа; дня не могли прожить друг без друга*; *без вас часа прожить не может*. Subschemat ten można rozpisać następująco:

Subschemat 4: *не мочь/смочь* + *прожить* + (и/ни + ‘jednostka czasu’ w D.) + (без + ‘nazwa osobowa’ w D. / друг без друга)

Typowe kolokanty: и/ни дня/часа без кого

6) Przeżyć ‘poradzić sobie w codziennym życiu, mając do dyspozycji minimalne środki materialne’ — прожить

Liczba poświadczeń w obu badanych korpusach dla znaczenia ‘poradzić sobie w codziennym życiu, mając do dyspozycji minimalne środki materialne’ polskiej jednostki *прежить* i jej bezpośrednio rosyjskiego odpowiednika *прожить* jest relatywnie wyższa niż w przypadku większości znaczeń nieprzenośnych. Nie jest to jednak liczba zadowalająca, choć trzeba odnotować fakt, że zarówno Korpus podstawowy NKJR, jak i Korpus prasowy NKJR rejestrują porównywalną liczbę kolokantów. Przypomnijmy raz jeszcze wcześniejsze ustalenia, dotyczące schematu łączliwości i typowych kolokantów:

Znaczenie 6) ‘poradzić sobie w codziennym życiu, mając do dyspozycji minimalne środki materialne’

Ekwiwalent: *прожить*

Schemat łączliwości: *прожить* + на + ‘określona lub nieokreślona kwota pieniężna / nazwa świadczenia pieniężnego’ w formie B.

Typowe kolokanty: на 1137 руб. / на стипендию в 25 рублей / на литературные заработки / на одну зарплату / на пенсию / на пособие

Korpus podstawowy NKJR notuje następujące szeregi kolokacyjne: (KPodst NKJR) *прожить на литературные заработки* (dwukrotne wystąpienie); *прожить на зарплату*; *прожить [только] на [маленькую] пенсию*; *прожить на 1137 руб. [в месяц]*. Równolegle można ponownie odnotować użycie ww. jednostki w kontekście kolokacyjnym strukturalnie (składniowo) luźnym: *Сумма сама по себе громадная, но на неё надо было прожить месяц вчетвером* — kolokant należący do klasy wyrazów oznaczających ‘kwotę pieniężną / nazwę świadczenia pieniężnego’ zastąpiony jest w bezpośredniej pozycji składniowej odpowiednim zaimkiem.

Korpus prasowy NKJR rejestruje zaś takie tekstowe przykłady użycia tej jednostki: (KPras NKJR) *прожить на оставшуюся сумму*; *прожить на вырученные деньги*; *прожить на 100 долларов*; *прожить на сто тысяч рублей [в месяц]*; *на пенсию сложно прожить*. Biorąc pod uwagę ostatnie z przytoczonych poświadczeń ponownie możemy skonstatować, iż struktura składniowa kolokacji bywa luźna, por. *прожить на пенсию сложно* vs. *на пенсию сложно прожить*. Ponadto owa ‘kwota pieniężna / nazwa świadczenia pieniężnego’, będąca istotą znaczenia kolokantu może przybrać — jak pokazuje badanie korpusowe — semantycznie formę ‘kwoty nieokreślonej’ w dosłownym tego określenia znaczeniu: *смогут ли они прожить на ту сумму, которая будет оставаться у них после оплаты кредита*.

WNIOSKI POBOCZNE

Analiza korpusowa, opierająca się na poszukiwaniu kolokacji w oparciu o słowoformy *прожить* oraz *пережить* prowadzi również do wielu wniosków pobocznych dotyczących odkrywania niejako mimochodem jednostek przekładowych dla omawianych leksemów. W badaniu korpusowym na potrzeby leksykograficzne jest to — co zupełnie jasne — rezultat godny odnotowania.

Poszukując kolokacji dla jednostki *прожить*, natrafiliśmy na liczne konteksty, dla których ekwiwalentnymi jednostkami języka polskiego mogłyby być m.in.:

1) wyżyć

(KPodst NKJR):

Наши люди, конечно же, не терпеливые китайцы, но повторю ещё раз — на одной продаже нефти и газа нам не **прожить**.

(KPras NKJR):

Теоретически я могу и полгода не получать заработную плату, если жена не убьёт до тех пор, то **прожить** можно спокойно, даже без зарплаты», — сказал украинский политик.

2) wytrzymać

(KPodst NKJR):

Знаете, когда мы недавно поехали отдыхать, то перед путешествием дали себе твёрдое слово: во время поездки ни слова о работе — ни о музыке, ни о медицине. Но... мы смогли **прожить** так только пять дней.

(KPras NKJR):

При постоянной работе GPS гаджет может **прожить** 30 часов, что тоже внушительно для небольшого по размеру, но мощного по емкости аккумулятора.

3) żyć

(KPodst NKJR):

Как можешь ты так **прожить**, чтобы Он радовался на тебя, радовался, видя, какой ты человек, каким ты стал ради этой дружбы.

(KPras NKJR):

И ты кто? Абсолютно один. Никогда нельзя желать **прожить** 120 лет. Иначе столько же надо желать прожить всем друзьям и врагам.

Pośród poświadczeń tekstowych dla rosyjskiej jednostki **пережить** napotkaliśmy zaś następujące przykładowe konteksty determinujące odpowiednie potencjalnie ekwiwalentne jednostki języka polskiego:

1) przejść / przechodzić (co, przez co)

(KPodst NKJR):

Желаю Вашим деткам-подросткам не **пережить** того гавна, которое я увидела в жизни.

(KPras NKJR):

Нездоровые привычки и другие способы расслабиться помогали вам **пережить** трудное детство, но вы больше не ребенок.

2) przetrwać

(KPodst NKJR):

Хорошо, если стране удастся **пережить** нынешнюю «стабилизацию» и она не перейдёт в полную и окончательную деградацию.

(KPras NKJR):

Бывший президент Украины Петр Порошенко заявил, что Украина может не **пережить** еще один государственный переворот.

3) przeczekać

(KPodst NKJR):

Ибо тогда встанёт вопрос: сможет ли телевидение технически развиваться и сможет ли оно закупать хорошие фильмы или права на спортивные трансляции? Может быть, этот период надо **пережить**. А потом мы придём к тому, что существует в развитых странах.

(KPras NKJR):

Ученые Университета Отаго в Новой Зеландии определили самые безопасные места на Земле, где человечество может **пережить** глобальную эпидемию и возродить технологическую цивилизацию.

PODSUMOWANIE

Odpowiadając na pytania postawione we wstępie do niniejszego artykułu, możemy sformułować następujące odpowiedzi będące jednocześnie wskazówką dotyczącą opracowywania materiału korpusowego do celów leksykografii przekładowej. Otóż:

1) opieranie się na inicjalnych wynikach korpusowych pozwala na wychwycenie pewnych schematów kolokacyjnych, ale nie w liczbie, która mogłaby być zadowalająca analitycznie (naukowo), a także nie w liczbie i jakości, która byłaby wystarczająca do obrazowej i użytecznej reprezentacji schematów kolokacyjnych na potrzeby leksykografii przekładowej, o której chcielibyśmy myśleć w kontekście pojęcia *użyteczności*;

2) uzyskane wyniki korpusowe, a w szczególności niska liczebność kolokacji dla niektórych ze znaczeń, pozwalają domniemywać, że ograniczenie się tylko do jednej słowoformy (w przypadku czasowników — forma bezokolicznika, formy osobowe czasu teraźniejszego (przyszłego prostego) / przeszłego czy form imiesłowowych) może potencjalnie wpływać na rezultat poszukiwań (w kontekście niniej-

szego badania problem ten pozostaje otwarty);

3) kolokacje *takie-jakie-są*, tzn. literalne wyimki z korpusu mogą lecz nie muszą być dobrym źródłem materiału ilustracyjnego na potrzeby leksykografii przekładowej (por. np. jednostki *пережить царя*; *пережить королеву* dla znaczenia 3. ‘zostać przy życiu dłużej od kogoś lub czegoś’ — jednostki te wydają się oddalone od przeciętnej recepcji podobnych zjawisk przez statystycznego użytkownika słownika przekładowego, nie tworzą też łatwego w odbiorze i czytelnego szeregu kolokacyjnego);

4) efektem pobocznym poszukiwań kolokacji korpusowych w stosunku do wyodrębnionych uprzednio znaczeń i ustalonych par przekładowych jest wyselekcjonowanie kolejnych par potencjalnych ekwiwalentów, które należałoby uwzględnić w filiacji (podziale na znaczenia/użycia) artykułu hasłowego wraz z odpowiednią semantyzacją (definicją zgodną z odpowiednim użyciem czy wskazówkami semantycznymi, dotyczącymi użycia poszczególnych jednostek) oraz wskazaniem — jeśli to możliwe — odpowiednich schematów kolokacyjnych.

W powyższym badaniu napotkaliśmy ponadto wiele poświadczeń korpusowych dla obu jednostek rosyjskich, co do których ze względu na kontekst mieliśmy wątpliwości natury definicyjnej (semantycznej), co mogłoby przekładać się — rzecz jasna — na realizację filiacji (przy założeniu *jednostka* vs. *jednostka*, a nie *jednostka* vs. *szereg jednostek*) w potencjalnie projektowanym słowniku przekładowym, a w wyżej wymienionym badaniu — na nieuwzględnienie kolokacji w korelacji z konkretnym znaczeniem. Wydaje się to (niestety) naturalnym rezultatem trudności w ustalaniu korelacji (*pojedyncza jednostka wejściowa* — (*pojedyncze*) *znaczenie* — (*pojedyncza*) *jednostka wyjściowa* — *kolokacje*, przy czym należy pamiętać, że poszukiwanie odpowiednich kolokantów na potrzeby leksykograficzne, uwzględniające pojęcie „użyteczności słownika” wymaga obowiązkowo uwzględnienia tych czterech korelatów łącznie. W przypadku ograniczonych danych niezastąpiona może okazać się zatem praktyka i intuicja badawcza, która pozwala rozwinąć i w dalszej kolejności uzupełnić lub zweryfikować otrzymane informacje w oparciu o metodę naukową w uzupełniających badaniach słownikowo-korpusowych.

REFERENCES

- Atkins, Sue. "Bilingual dictionaries: Past, Present and Future." *Euralex '96 Proceedings I*. Gellerstam, Martin et al. Eds. Göteborg: Göteborg University, Department of Swedish, 1996: 515–546.
- Bańko, Mirosław. "Za mało czy dość? Dylemat leksykografa w dobie rewolucji informacyjnej (na przykładzie słowników frazeologicznych)." *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią a praktyką frazeograficzną*. Dziamska-Lenart, Gabriela and Liberek, Jarosław. Eds. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013: 9–16.
- Byalek, Eva, "Chto takoye perevodnoy slovar' V poiskakh otveta." *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 22. Teoriya perevoda*, 2017, no. 4: 103–123 [Бялэк, Эва, "Что такое переводной словарь? В поисках ответа." *Вестник Московского университета. Сер. 22. Теория перевода*, 2017, no. 4: 103–123.
- Kaczmarek, Hanna. "Tradycyjny słownik książkowy w kształceniu językowym na poziomie akademickim." *Prace Naukowe Akademii im. J. Długosza w Częstochowie*, XXV, 2016: 373–384.
- Labocha, Maciej, "Glottodydaktyczne aspekty opisu słownikowego kolokacji." *Roczniki Humanistyczne*, 2021, no. 10 (69): 121–138.
- Mędelaska, Jolanta, Wawrzyńczyk, Jan. *Między oryginałem a przekładem. Rzecz o słownikach dwujęzycznych*. Kielce: Wydawnictwo Szumacher, 1992.
- Ostromęcka-Frączak, Bożena. "Słownik dwujęzyczny i jego rola w nauczaniu języka polskiego jako obcego." *Acta Universitatis Lodzianensis*, 1998, no. 10: 398–393.
- Pieńkos, Jerzy. *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze, 2003.
- Piotrowski, Tadeusz. "Ekwiwalencja w słownikach dwujęzycznych." *Na tropach translatorów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*. Chlebda, Wojciech. Ed. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2011. 45–69.
- Spitzer, Manfred. *Jak uczy się mózg?* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.
- Vlavatskaya, M.V. "«Users' needs» kak trebovaniya k sostavleniyu anglo-russkogo uchebnogo kombinatornogo slovarya." *Voprosy leksikografii*, 2013, no. 2 (4): 32–40 [Влавацкая, М.В. "«Users' needs» как требования к составлению англо-русского учебного комбинаторного словаря." *Вопросы лексикографии*, 2013, no. 2 (4): 32–40].